J. Swanepoel

DIE VERTALING VAN LITERÊRE TEKSTE: 'N BESPREKING AAN DIE HAND VAN CATULLUS SE *CARMEN 84*

Inleidend

In hierdie artikel sal daar besin word oor sekere kernprobleme in die vertaalteorie, veral in soverre dit die kategorie tekste aangaan wat konvensioneel as literêre tekste bekend staan.

Die ondersoek, wat aan die hand van Catullus se **Carmen 84** geïllustreer sal word, sny die volgende vraagstukke aan:

— Hoe toereikend is die kriteria wat in verskillende vertaalteorieë aan die hand gedoen word met betrekking tot die keuses wat 'n vertaler moet maak sodat die vertaling met die oorspronklike kan "ooreenkom"?

— Wat is die eenheid waarmee die vertaler werk? Is dit die woord, die sin, die teks of die globale kommunikasiesisteem?

— Van hoeveel belang is linguistiese en literêre analise van die brontaalteks vir die eventuele vertaling?

— Is daar algemene vertaalbeginsels wat vir alle tekste geld, of moet vertaalmetodes verband hou met die spesifieke tekstipe en met kontekstuele oorwegings?

Gangbare standpunte oor die kriteria vir keuses tussen vertaalmoontlikhede

Uitgaande van die vertrekpunt dat vertaling nie 'n meganiese handeling is nie, maar dat om te vertaal altyd en noodwendig inhou dat die vertaler 'n hele reeks keuses moet uitoefen, wil ek die kriteria wat aan die hand gedoen word vir hierdie keuses krities bespreek.

Ek begin met 'n stelling uit Nida en Taber se bekende werk "The theory and practice of translation". Hierdie werk, wat oorspronklik in 1969 [as verdere uitwerking van Nida se opvattings in "Toward a science of translating" (1964)] gepubliseer is en sedertdien 'n aantal herdrukke be-

leef het, het 'n diepgaande invloed op die ontwikkeling van sowel die vertaalteorie as die vertaalpraktyk gehad. Die benadering wat daarin uiteengesit is, het groot byval gevind by teoretici en vertalers en het die oorgang van 'n ou tot 'n nuwe vertaalbenadering gemarkeer. Nida en Taber het in hierdie geskrif in vele opsigte baanbrekerswerk gedoen, en die invloed wat die werk uitgeoefen het, was nie onverdiend nie.

Nida en Taber (1982:14) eksplisiteer die kriteria of norme aan die hand waarvan die vertaler keuses moet uitoefen in die volgende stelling: "As may be clearly noted from the discussion of the definition of translating, one is constantly faced by a series of polar distinctions which force him to choose content as opposed to form, meaning as opposed to style, equivalence as opposed to identity, the closest equivalence as opposed to any equivalence, and naturalness as opposed to formal correspondence. In order to choose meaningfully between these opposing sets of defining features, it is necessary to set up certain fundamental criteria for guidance in the process. That is to say, one must establish a set of priorities, which can define translating from different perspectives: the perspectives of form and of comprehensibility."

Die skrywers bied in hierdie sitaat 'n bale duidelike onderskeiding tussen verskillende tersaaklike fasette wat by vertaling in die spel kom en doen bepaalde keuses aan die hand (dit wil sê, poneer sekere norme of kriteria) wat in die uitoefening van hierdie keuses gevolg behoort te word. Dit is belangrik om daarop te let dat hierdie keuses voorgestel word as "a set of polar distinctions", waar die vertaler, wanneer hy op 'n vertaalprobleem afkom, die een moet kies en nie die ander nie. Die verskillende sake wat genoem word, word in twee kategorieë ingedeel en *in opposisie tot mekaar gestel*: 'n mens behoort volgens die skrywers te vertaal uit 'n perspektief van verstaanbaarheid, en nie uit 'n perspektief van vorm nie.

Tabellaries kan dit soos volg voorgestel word:

Vertaling vanuit verstaanbaarheids-perspektief	versus	Vertaling vanuit die perspektief van vorm
inhoud		vorm
betekenis		styl
ekwivalensie		identiteit
naaste ekwivalent		enige ekwivalent
natuurlikheid		formele ooreenstemming

Dit is eweneens belangrik om daarop te let dat Nida en Taber *nie* te kenne gee dat vormlike en stilistiese oorwegings onbelangrik is en dat dit daarom deur 'n vertaler oor die hoof gesien kan word nie. Trouens, Nida en sy mede-outeurs het in 'n latere werk, "Style and discourse" (1983), heelwat aandag geskenk aan stilistiese fasette. Maar benewens enkele bondige kwalifiserings word die standpunt gehandhaaf dat, indien 'n vertaler verplig is om te kies tussen die sake wat hierbo genoem is, hy inhoud eerder as vorm, betekenis eerder as styl, ensovoorts behoort te kies. Nida en Taber gee toe dat, waar die vorm van 'n boodskap 'n wesenlike deel van die betekenis ("significance") daarvan uitmaak, die moontlikheid om hierdie betekenis in vertaling oor te dra beperk is. Sover dit formele fasette soos ritme, alliterasie ensovoorts aangaan, stel hulle: "At this point languages just do not correspond, and so we must be prepared to sacrifice certain formal niceties for the sake of content"(1982:5).

Die agtergrond vir hierdie hiërargisering

Om hierdie kriteria, asook die hiërargisering wat daarin ingebou is, te verstaan, moet hierdie opvatting gesien word teen die agtergrond van

twee vertaalbenaderings wat Nida en Taber (1982:1) onderskei, te wete 'n sogenaamde ouere en nuwere opvatting oor vertaling. Die twee benaderings word soos volg getipeer: "The older focus in translating was the form of the message, and translators took particular delight in being able to reproduce stylistic specialties, *e.g.* rhythms, rhymes, plays on words, chiasmus, parallelism, and unusual grammatical structures. The new focus, however, has shifted from the form of the message to the response of the receptor". Die ouer benadering word beskryf as 'n benadering wat streef na formele ooreenstemming ("formal correspondence"), terwyl die nuwe benadering mik op die bereiking van dinamiese ekwivalensie ("dynamic equivalence"). Hierdie twee benaderings verteenwoordig verskillende opvattings oor die verhouding waarin 'n vertaling tot die oorspronklike behoort te staan. Die kriterium van dinamiese ekwivalensie hou in dat 'n vertaling dieselfde reaksie of effek by die leser van 'n vertaalde teks behoort op te wek as wat die leser van die brontaalteks waarskynlik by die lees daarvan ervaar het. Om dieselfde betekenis in die doeltaalteks oor te dra, moet die vorm van die oorspronklike boodskap (meestal) geherstruktureer word. In hierdie benadering word die geslaagdheid van 'n vertaling nie net aan die verhouding tussen die doeltaalteks en die brontaalteks gemeet nie, maar word ander "komponente" in die kommunikasiehandeling ook betrek. Daar word 'n besondere plek toegeken aan die leser/reseptor, terwyl daar ook in ag geneem word dat die kommunikatiewe kontekste waarbinne die oorspronklike en vertaalde tekste funksioneer, verander wanneer daar vertaal word. Nida en Taber se inagneming van die kommunikatiewe kontekste word egter in 'n mate gerelativeer deurdat hulle voorstanders is van linguistiese, en nie van kulturele vertaling nie (kyk Nida en Taber, 1982:134).

Terwyl ek dit eens is met die skrywers se tipering van die nuwere benadering, meen ek dat hul tipering van die ouer opvatting oor vertaling uitgebrei behoort te word. Dat die strewe na formele ooreenstemming 'n belangrike variant van die ouer benadering is, kan nie betwis word nie. Tog meen ek dat 'n belangrike strewe van die ouer benadering is dat 'n vertaalde teks "getrou" aan die oorspronklike moet wees. Dit gaan hier om 'n *verhouding van 'n teks tot 'n teks*, en die ander komponente in die kommunikasiegebeure by vertaling (soos die leser en die veranderde kommunikatiewe konteks) speel nie 'n belangrike rol nie. As daar dan in hierdie benadering daarna gestreef word dat die doeltaalteks met die brontaalteks moet ooreenstem, kan dit op verskillende vlakke geskied. Nida en Taber laat in hul tipering van hierdie bena-

dering die aksent val op die formele fasette, maar dit is myns insiens slegs een van die variante van die sogenaamde ouer benadering. Volgens 'n ander variant daarvan word gereken dat 'n vertaling die "mees getroue weergawe" van die oorspronklike is as dit — in die woorde van Augustinus — *tenax verborum* is, dit wil sê as dit "vasklou aan die woorde" van die oorspronklike teks.

Dit wil vir my voorkom of 'n mens in hierdie benadering 'n besondere hoë agting en respek vir die oorspronklike teks aantref. Op sigself genome is dit aanvaarbaar, selfs prysenswaardig. Tog gee so 'n hoë agting vir die oorspronklike teks dikwels aanleiding tot iets wat nie aanvaarbaar is nie, naamlik dat 'n vertaling "maar net" 'n vertaling is, dat dit beskou word as 'n kopie van die oorspronklike, as iets wat in beginsel 'n (noodwendig swakker) afbeelding van die (hoog aangeslane) oorspronklike teks is. Dit kom neer op 'n mimetiese beskouing met Platoniese bowetone. Die baie direkte, representerende verhouding waarin die vertaalde teks tot die brontaalteks staan, word beskou as 'n regverdiging vir 'n woord-vir-woord vertaiing. Daarom maak dit nie veel saak as die doeltaal effens verwring word in die vertaling nie, omdat dit 'n sogenaamde "faithful translation" sou wees, iets wat wel in 'n beperkte mate tussen teks en teks bewerkstellig kan word, maar hoegenaamd nie geld ten opsigte van die pragmatiese effek nie.

Teen hierdie wyere agtergrond kan daar nou aandag geskenk word aan Nida en Taber se evaluering van die ouere en nuwere benaderings. Die feit dat evaluering in die werk van hierdie skrywers ter sprake kom, onderstreep die feit dat ons hier met 'n normatiewe vertaalteorie te doen het. Dit staan teenoor die werk van ander vertaalteoretici soos Bassnett-McGuire (1983) en Van den Broeck en Lefevere (1984) wat 'n sogenaamde deskriptiewe benadering tot die vertaalteorie voorstaan. Die rede waarom Nida en Taber 'n normatiewe benadering voorstaan, kan waarskynlik daaraan toegeskryf word dat hulle 'n baie noue verband tussen die vertaalteorie en die vertaalpraktyk lê, en moontlik ook omdat hul werk veral toegespits is op Bybelvertaling.

Nida en Taber (1982:173) bied in die slotparagraaf van hul werk, onder die opskrif: "The ultimate basis for judging a translation", die volgende evaluering:

"What is a good translation? Perhaps we can answer this question by contrasting a good translation with bad translations of two kinds:

Bad	*Good*	*Bad*
Formal correspondence: the form (syntax and classes of words) is preserved; the meaning is lost or distorted	Dynamic equivalence: the form is restructured (different syntax and lexicon) to preserve the same meaning.	Paraphrase by addition, deletion, or skewing of the message.

On the one hand, it is possible to make a bad translation, as in column 1, by preserving the form at the expense of the content. On the other hand, it is possible to make a bad translation, as in column 3, by paraphrasing loosely and distorting the message to conform to alien cultural patterns (see pp. 110, 134). This is the bad sense of the word "paraphrase." But, as in column 2, a good translation focuses on the meaning or content as such and aims to preserve that intact; and in the process it may quite radically restructure the form: this is paraphrase in the proper sense."

Spesifieke oogmerke

Die ondersoek wat in hierdie artikel uitgevoer word, moet glad nie vertolk word as 'n afwysing van die nuwe benadering nie, maar wel as 'n poging om sekere algemene, redelik kategoriese stellings te toets en waar nodig te nuanseer. Die leser wat vertroud is met die werk van Nida, sal merk dat ek in baie opsigte aansluiting vind by sy opvattings.

Die vrae waaraan aandag geskenk sal word, is die volgende:

— Is die kategorieë wat in die vroeër aangehaalde sitaat op p.23 as "polar distinctions" aangedui word so waterdig van mekaar te skei?

— Is die teoretiese apparaat wat gebruik word wanneer keusekriteria aan die hand gedoen word toereikend?

— Is so 'n normatiewe teorie toepaslik op alle tekste en tekstipes?

Die toetssteen

Ek het Catullus se *Carmen 84* gekies omdat dit 'n vertaalturksvy is en omdat sekere van die fasette wat die vertaling daarvan problema-

ties maak, nie gedig-spesifiek is nie, maar meermale voorkom in tekste wat konvensioneel as artistiek gekarakteriseer word.

Wat hierdie gedig moeilik maak om te vertaal, is dat dit 'n wye verskeidenheid betekenende fasette het, dat verskillende tipes "inligting" daarin gekodeer is, wat, wanneer dit deur die leser ontsluit word, gesamentlik die betekenis van die gedig genereer.

Die werksplan wat ek sal volg, sien soos volg daaruit:

— Ek sal eers die Latynse teks verstrek.

— Daarna sal ek die gedig as 'n Latynse gedig ontleed en interpreteer. Ek sal probeer aantoon hoe dit gestruktureer is en waarop die literêr-estetiese effek van die gedig op die leser berus.

— Vervolgens sal ek aantoon waarom dit moeilik is om hierdie gedig te vertaal, en die linguale, literêr-estetiese en kontekstuele faktore wat daartoe aanleiding gee, sal uitgewys word.

— Daar sal aangetoon word watter verskuiwings tussen die bron- en doeltaalteks intree.

— Die keusekriteria wat in die verskillende vertaalbenaderings aan die hand gedoen word, sal krities vergelyk en getoets word.

— Laastens sal ek die implikasies van die bevindinge van hierdie ondersoek vir die vertaalteorie probeer uitstippel.

Die Latynse teks

Chommoda dicebat, si quando commoda uellet
dicere, et insidias Arrius hinsidias,
et tum mirifice sperabat se esse locutum,
cum quantum poterat dixerat hinsidias,
credo, sic mater, sic liber auunculus eius,
sic maternus auus dixerat atque auia
hoc misso in Syriam requierant omnibus aures;
audibant eadem haec leniter et leuiter,
nec sibi postilla metuebant talia uerba,
cum subito affertur nuntius horribilis,
Ionios fluctus, postquam illuc Arrius isset,
iam non Ionios esse sed Hionios.

Analise en interpretasie

Ek pak hierdie analise aan deur gebruik te maak van Van den Broeck en Lefevere (1984:30-32) se model van verskillende inligtingstipes, naamlik:

— semantiese/ referensiële inligting,

— sintaktiese inligting,

— pragmatiese inligting,

en ek vul dit aan deur die teks te situeer tussen ander tekste en binne die oorspronklike kommunikatiewe konteks. Dit is belangrik om daarop te let dat Van den Broeck en Lefevere hierdie terme in 'n tegniese sin gebruik, en nie in hul normale linguistiese betekenis nie.

Referensiële inligting

Semantiese inligting is inligting wat verwys na reële of fiktiewe situasies in die werklikheid. Wanneer ons die referensiële inligting van die gedig wil parafraseer, kan ons dit soos volg saamvat:

— Arrius spreek woorde verkeerd uit:

i.p.v. *commoda* sê hy *chommoda*

i.p.v. *insidias* sê hy *hinsidias*, ensovoorts.

— Hy is trots op sy afwykende uitspraak.

— Diegene wat na Arrius se uitspraak moet luister, se ore kry 'n ruskansie wanneer hy Sirië toe gestuur word.

— Wanneer Arrius se aanhoorders dink dat hulle sy uitspraak gespaar is, bring 'n boodskap hulle tot die skokontdekking dat dit eens so erg gaan.

Sintaktiese inligting

Wanneer die sintaktiese inligting (in die tegniese sin van die term) on-

dersoek word, gaan dit om die verhouding tussen die taaltekens in 'n teks tot mekaar. Anders gestel: dit gaan om 'n bestudering van die interne struktuur van 'n teks: hoe die verskillende elemente daarin met mekaar en met die geheel saamhang.

Ons kan die sintaktiese inligting in hierdie gedig uit verskillende hoeke bestudeer:

— deur te kyk na die verhouding van woorde in die teks tot mekaar

— deur te kyk na strukturele patrone in die gedig: dit wil sê hoe die gegewens georden is

— waar vooropstelling plaasvind

  fonies

  tipografies

  sintakties (in die normale linguistiese sin van die term)

— probeer vasstel of, en indien wel, watter verband daar tussen die vooropgestelde elemente bestaan

  is dit fonies?

  of semanties in die normale sin van die woord?

As daar aanvaar word dat die gedigspreker gekskeer met Arrius se uitspraak, is dit duidelik dat ons moet nagaan waar klanklike fasette in die gedig vooropgestel word.

Aangesien 'n gedig 'n metateks is waarin die reeds gestruktureerde taaluiting ook nog op bykomende wyses gestruktureer is, is dit goed om by die linguale substratum van die gedig te begin en daarna aan die literêr-estetiese ordening van die gegewens aandag te skenk.

Daarom verstrek ek eers agtergrondsinligting oor aspirasie in Latyn. Dit raak spesifiek die uitspraak van die /h/-klank. Dit is belangrik om daarop te let dat die gedig in die agtste versreël self die norm stel van hoe /h/ uitgespreek behoort te word, naamlik liggies en saggies. Arrius se af-

wyking van die standaarduitspraak is daarin geleë dat hy so hard as wat hy kan aspireer en dit dan nog op die verkeerde plekke doen.

Ek kan nie hier op besonderhede ingaan sover dit die wel en veral die wee van die uitspraak van die /h/ in Latyn aangaan nie. Daarom gee ek slegs 'n bondige uiteensetting van sekere punte wat vir die doel van die argument ter sake is. Ek steun hier op die uiteensettings van Allen (1978:43-45), en Fordyce (1965:373-375).

Die belangrikste dinge om in gedagte te hou, is dat:

— daar, behalwe by die hoogs-opgevoedes, 'n taamlike mate van verwarring geheers het oor die uitspraak van die /h/.

— korrektheid van uitspraak, Williamson (1969:94) se teenstrydige standpunt ten spyt, wel verband gehou het met sosiale stratifikasie, soos blyk uit Nigidius Figulus (in Gellius.13. 6, 3) se stelling: *rusticus fit sermo si aspires perperam*.

— /h/ binne-in woorde vroeg begin verlore gaan het, maar dat aanvangs-/h/ hardnekkiger bly voortbestaan het;

— dat /h/ aan die begin van woorde lig uitgespreek is, soos blyk uit die feit dat in die poësie elisie toegepas word voor aanvangs-/h/;

— sommige invoegings van /h/ (soos in die geval van *h*insidias en *H*ionios in die Arrius-gedig) gewoon verkeerd was.

Daar moet natuurlik deurgaans in gedagte gehou word dat die Romeinse grammatici hulle dikwels blind gestaar het teen die skryfbeeld, met ander woorde dat hulle gekonsentreer het op die ortografiese weergawe en nie op die spraakweergawe nie.

Teen hierdie agtergrond kan ons nagaan hoe klanklike gegewens (veral waar daar van aspirasie sprake is) geordeen is, en in watter sintaktiestipografiese posisies die woorde voorkom.

Ordening van foniese gegewens

Dat dit hier gaan om afwykende uitspraak word vooropgestel deurdat die leser reg met die inleesslag met afwykende uitspraak gekonfron-

teer word. Die eerste woord, *Chommoda*, is 'n woord wat verkeerd geaspireer is. Verkeerde uitspraak is nie net die alfa van die gedig nie, maar ook die omega, soos blyk uit die feit dat die gedig se slotwoord die afwykende vorm *Hionios* is. Afwykende uitspraak omraam die gedigmededeling: dit is die begin en die einde daarvan.

Ek onderskei hier tussen standaarduitspraak (SU) en afwykende uitspraak (AU) en gaan na hoe dit in die oppervlakstruktuur van die gedig georden is.

Voorkomstabel

Tabellaries kan die gegewens soos volg voorgestel word:

Versreël

1	chommoda (AU)	commoda (SU)
2	insidias (SU)	hinsidias (AU)
4		hinsidias (AU)
12	Ionios (SU)	Hionios (AU)

Die gedig werk dus hoofsaaklik in pare met hierdie verskynsels: die standaard- en afwykende uitspraak word naas mekaar gestel. Die een uitsondering hierop is *h*insidias in versreël 4, maar omdat dit 'n herhaling van die reeds vermelde jukstaposisie in die tweede versreël is, is die normale uitspraak onderliggend aanwesig.

Die volgorde van normale en afwykende uitspraak in hierdie gejukstaponeerde pare is nie deurgaans dieselfde nie. As slegs die voorkoms en rangskikking van standaard- en afwykende uitspraak in berekening gebring word, sien dit so daar uit:

1	afwykend	standaard
2	standaard	afwykend
4	(oop)	afwykend
5	standaard	afwykend

In die eerste koeplet word 'n soort abstrakte chiastiese konstruksie aangetref, nie tussen woorde nie, maar tussen standaard- en afwykende uitspraak:

chommoda (AU)	commoda (SU)
insidias (SU)	hinsidias (AU)

Wat meer is, daar kan ook 'n *tipografiese ordening* van die gegewens onderskei word. Die afwykende uitspraak kom, na die eerste versreël, telkens in die slotposisie van die versreël voor, 'n posisie wat konvensioneel en ook in die Latynse poësie 'n voorrangposisie is.

In die gedig gaan dit om die verkeerde aspirasie van sowel konsonante as vokale (kyk Williamson,1969:95). Die gedig val weg met die aspirasie van die konsonant /k/, en daarna vind die aspirasie plaas voor die vokaal /i/. Sover dit die aspirasie van vokale aangaan, is dit opvallend dat die woorde wat hierby betrokke is sterk foniese ooreenkomste vertoon: Let veral op die /h/, /i/, /n/ en die /s/. As die aspirasie van *Chommoda* hierby in berekening gebring word, dan is daar 'n herhaling van die /ɔ/ in *Chommoda* (1) en *Hionios*.

Alhoewel dit nie in die skryfbeeld gemerk is nie, kan 'n saak daarvoor uitgemaak word dat opsionele aspirasie (OA) in die gedig "ingelees" kan word. 'n Mens kan jou voorstel dat die leser, nadat hy die "sleutel" tot die gedig gevind het, by 'n tweede lees in die laaste drie reëls aspirasie kan toepas sodat die lig geaspireerde *horribilis* (10) swaar geaspireer word. Hy sou selfs miskien 'n bietjie kon speel met *illuc Arrius isset* (11) sodat Arrius dan "a dirty Harry" word! Hierdie woorde word ook in dieselfde klankveld ingetrek as die hierbo, deur die voorkoms van /i/, /s/ en /a/. Ek wil dit beklemtoon dat ek — sover dit die opsionele aspirasie aangaan — slegs van 'n moontlike lesing/vertolking praat: dit wil sê, as een van die meerdere maniere waarop dit gelees kan word en nie hoe dit gelees moet word nie.

Vanaf leksikale tot tekstuele betekenis

Teen die agtergrond van hierdie ondersoek na die foniese en tipografiese ordening van gegewens, wil ek vervolgens probeer vasstel wat die betekenis van hierdie woordpare is. Is die betekenis van die woorde geleë in hul leksikale betekenis, of is dit nie in die leksikale betekenisse as sodanig geleë nie? Is die betekenis miskien juis geleë in die uitspraak, iets wat klanklik en as sodanig formeel is, maar wat binne die tekstuele konteks 'n konsepsuele betekenis verkry?

Aangesien die woordpare waarin standaard- en afwykende uitspraak met mekaar gekontrasteer word, vooropgestel word, is dit

voor-die-handliggend dat 'n mens moet gaan kyk of daar (in die normale linguistiese sin van die woord) 'n semantiese verband tussen die woorde bestaan om sodoende vas te stel of daar sekere gemeenskaplike eienskappe geïdentifiseer kan word, of 'n patroon gevestig word en of daar sprake is van 'n betekenisontwikkeling deur die opeenvolging van hierdie woorde.

Sonder om hier 'n komponentanalise uit te voer, gaan ek bloot kyk na die woordeboekbetekenisse van die leksikale items:

Op die oog af lyk dit nie vir my of die woorde se leksikale betekenisse met mekaar verband hou nie. Maar wie soek, sal natuurlik altyd vind! Wanneer die woorde binne die globale tekstuele konteks beskou word, is 'n verband ook nie voor-die-handliggend nie, alhoewel dit moontlik gekonstrueer kan word. Al die woorde wat verkeerd uitgespreek word, word aan Arrius toegeskryf. 'n Mens sou byvoorbeeld na aanleiding daarvan dat sowel *commoda* as *insidias* woorde is wat in die militêre sfeer gebruik word, en op grond daarvan dat Arrius Sirië toe vertrek en die Ioniese See 'n ander naam gee, kon konstrueer dat Arrius 'n Romeinse goewerneur was, en op die wyse 'n verband vind. Maar dit is, om die minste te sê, "a long shot", en die verband lyk nie of dit essensieel is vir die verstaan van die gedig nie.

Wat is die betekenis van die terme dan? Of: wat is die betekenis van die terme in die netwerk van die teks?

As dit nie op leksikale vlak gevind kan word nie, en as die gekonstrueerde betekenisraam hierbo nie essensieel vir die verstaan van die gedig is nie, dan is al wat oorbly dat die betekenis van die terme geproduseer word deur hul relasies tot mekaar, naamlik as manifestasies van standaard- en afwykende uitspraak.

Dit hou in dat

— die tekstuele betekenis nie begrens word deur die leksikale betekenis nie:

— die konsepsuele betekenis op 'n abstrakter vlak as die van leksikale betekenis gevind moet word, en

— dat die tekstuele betekenis totstandkom deur jukstaponering van nor-

male en afwykende uitspraak, en dat die betekenis gegenereer word deur klanklike fasette, iets wat nie gewoonlik konsepsuele betekenis het nie, maar dit in hierdie teks onmiskenbaar het.

Pragmatiese inligting

Wanneer daar nagegaan word hoe 'n teks 'n appél maak op die leser, dit wil sê wat die verhoudings tussen die tekens en die tekengebruiker is, kan 'n mens óf werk met 'n reële leser, dus empiries te werk gaan en nagaan watter effekte die lees van die teks by verskillende lesers opgewek het, óf met 'n implisiete leser, wat 'n abstraksie en 'n tekstuele konstruksie is. Hier word uitgegaan van die standpunt dat die wyses waarop 'n teks gestruktureer is die leser in 'n bepaalde rigting lei, mits hy die tekswenke opvolg.

Die belangrikste sake waarop ek die aandag wil vestig, is dat, weens die lineêre struktuur van taal, die leser die inligting in 'n spesifieke volgorde ontsluit, en dat hierdie inligting op 'n spesifieke wyse vertel word. Die inligting bereik die leser soos volg:

— Die verteller se weergawe van Arrius se uitspraak (versreëls 1-2).

— Implisiete kommentaar van die verteller wanneer hy stel hoe Arrius oor sy eie uitspraak gevoel het (3-4).

— Die verteller gee te kenne dat hy bewus is daarvan dat Arrius se voorsate dieselfde uitspraak gebruik het. Dit lyk byna of die verteller dit as "versagtende omstandighede" stel (5-6).

— Die probleem word uit die weg geruim: almal se ore kan 'n bietjie rus en die woorde is nie meer bang dat Arrius se uitspraak hulle aangedoen sal word nie. Hier wys die verteller bale duidelik Arrius se uitspraak af (7-8).

— Hierna kom 'n skielike wending: 'n skrikwekkende boodskap word gebring dat die toestand nou eens so erg is (9-12).

Ons het dus hier te doen met 'n sekere narratiewe struktuur: situasie, implisiete kommentaar daarop, eksplisiete kommentaar daarop; (skynbare) verdwyning van die bedreiging; wending: dit gaan nog erger as tevore.

Sowel die volgorde waarin die inligting die leser bereik as die logiese relasies daartussen speel 'n besliste rol in die effek wat by die lees van die gedig bewerkstellig word.

Sover dit die pragmatiese inligting aangaan, wil ek ook daarop wys dat die gedig beweeg vanaf hoe woorde uitgespreek word (kyk die baie werkwoorde en frases wat te doen het met sê en hoor in versreëls 1-10) tot 'n veranderde stand van sake: die *Ionios fluctus* word nou nie net uitgespreek as *Hionios (fluctus)* nie, maar Arrius se uitspraak skep as't ware 'n nuwe wêreld: die Ioniese see is (*esse*) nou die Hioniese see.

Intertekstuele oorwegings

Wanneer hierdie gedig geplaas word teen die agtergrond van ander gedigte van Catullus, merk ons dat dit een van 'n hele aantal spotgedigte in die oeuvre van hierdie digter is. Die toon hier is lig en skertsend, maar die belaglikmaking is baie effektief.

Catullus as een van die *novi poetae* skryf 'n poësie wat anders is as die van sy voorgangers. Hy skryf nie in verhewe styl oor die sogenaamde "groot onderwerpe" soos die staat, oorlog, ensovoorts nie, maar op gemeensame toon oor die sakies van elke dag (soos Arrius se uitspraak). In hierdie poësie gaan dit veral om *urbanitas* (gesofistikeerde spitsvondigheid) en afgerondheid en is daar 'n toespitsing op die persoonlike, individuele en alledaagse.

Hierdie analise van die struktuur van die gedig en die beskrywing van die faktore waarop die effek van die gedig berus, verteenwoordig *'n* interpretasie van die Latynse gedig.

Die vertaalprobleme

Laat ons vervolgens kyk na die probleme wat ondervind word wanneer hierdie gedig in Afrikaans vertaal moet word, wanneer ons wil vasstel hoe *H*arrius *H*afrikaans praat! Die oogmerk hiermee is nie die vertaling as sodanig nie, maar om na te gaan of die kriteria wat neergelê is om die vertaler te help om keuses uit te oefen, toereikend is.

Aangesien vertaling enersyds 'n linguale handeling is, maar ook belangrike sosio-kulturele fasette betrek, kan ons die probleme onder hierdie hoofde probeer indeel. Ek sal wel probeer om die vernaamste vertaal-

probleme op te noem, maar die enigste twee sake waarop daar hier in meer diepte ingegaan kan word, is die vertaling van klanklike/ foniese fasette en die belangrikheid van paradigmatiese verhoudings tussen tekseenhede.

Wanneer 'n mens Catullus se gedig in Afrikaans wil vertaal, moet 'n mens in gedagte hou dat 'n tydperk van net oor die twee duisend jaar die brontaal- en die doeltaalkommunikasie skei.

(1) Linguale oorwegings

Die ooglopendste verstelling wat moet intree, is natuurlik dat die brontaal met die doeltaal vervang moet word. Aangesien tale se strukture nie identies is nie, moet die vertaler rekening hou met sodanige verskille.

Soos ek probeer aantoon het, staan die geaspireerde woorde in tipografies belangrike posisies. 'n Mens sou van hierdie geaspireerde woorde kon sê dat dit kristalisasiepunte in die gedig is en dat van die belangrikste inligting daarin gekonsentreer is. Die turksvy waarmee die vertaler te doen het, is dat woorde vir "dieselfde saak" in verskillende tale feitlik deurgaans uit verskillende klanke opgebou is en dat klanklike ooreenstemming slegs by baie hoë uitsondering voorkom.

Die eerste geaspireerde woord is *Chommoda*. In die brontaalteks gaan dit hier om die aspirasie van 'n konsonant. Aspirasie van konsonante kom op beperkte skaal in Afrikaans voor, maar is nie so algemeen as in Latyn nie.

Aangesien dit nie uit die konteks duidelik is waarom juis die spesifieke woord gebruik word nie, en die woord, benewens die militêre konnotasie wat ook in die latere *insidias* aangetref word, verskeie betekenisse kan hê, kan die vertaler enigeen van die woordeboekinskrywings kies, byvoorbeeld:

"bhetaling"	—	"betaling"
"vhoordele"	—	"voordele"
"sholdy"	—	"soldy".

In die keuses hierbo is daar gehou by die aspirasie van 'n konsonant. Die vertaler sou egter (op die oor af) kon reken dat hy die aspirasie duideliker aan die Afrikaanse leser kan oordra deur byvoorbeeld te

vertaal:

"hekstras" — "ekstras".

Dit verteenwoordig natuurlik 'n afwyking van die leksikale betekenis.

'n Veel akuter probleem word ondervind by die vertaling van die tweede paar, naamlik *insidias* — *hinsidias*. Die mees algemene betekenis van *insidiae* ('n woord wat in Latyn slegs in die meervoudsvorm voorkom) is in Afrikaans "hinderlaag". Hier sit die vertaler dus met sy hande in sy hare. In die brontaalteks word die woord wat met 'n vokaal begin (*insidias*) geaspireer tot *hinsidias*. Die woord begin in Afrikaans reeds met 'n /h/:"hinderlaag". 'n Mens sou dus nie die aspirasie kan illustreer deur te vertaal

"hinderlaag" — "hhinderlaag", of
"hinderlaag" — "Hinderlaag" nie.

Om by *dieselfde leksikale inskrywing* ("hinderlaag") te hou en dan 'n afwykende vorm daarvan te skep, sal ook nie deug nie, want as 'n mens dit sou omskep tot

"inderlaag" — "hinderlaag",

sal die Afrikaanse leser die eerste vorm as die afwykende uitspraak ervaar en die tweede as die normale uitspraak.

Hoe moet die vertaler nou "dieselfde betekenis" aan die Afrikaanse leser oordra? Die kriteria vir die keuse van 'n vertaalekwivalent doen aan die hand dat in 'n goeie vertaling dieselfde betekenis behou moet word, en daar word gestel dat dit gewoonlik bewerkstellig kan word deur die vormlike elemente te herstruktureer.

Die vraag is dan wat die betekenis van *hinsidias* is, nie as 'n geïsoleerde woord nie, maar as 'n woord binne 'n sin en binne die spesifieke teks? Dit is duidelik dat om dieselfde betekenis in Afrikaans te bewerkstellig hier nie vasgesteek kan word by dié van die leksikale betekenis nie, maar gesoek moet word na die tekstuele betekenis daarvan. Die betekenis van *hinsidias* moet verstaan word in sy verhouding tot *insidias* en die ander gejukstaponeerde voorbeelde van afwykende en standaarduitspraak in die gedig. Die betekenis daarvan is dus: "verkeerde

uitspraak van *insidias* deur aspirasie voor die aanvangsvokaal toe te pas".

Laat ons dit nou in verband bring met die kriteria wat vir keuses aan die hand gedoen word. As daar gesê word dat "the same meaning" behou moet word, is daar nie genoegsaam gespesifiseer om watter betekenis dit gaan nie. Dieselfde betekenis sal *nie* in hierdie geval behou word deur 'n leksikale item te gebruik wat ten opsigte van denotasie die ekwivalent van daardie leksikale item in Afrikaans is nie.

Ek betwyfel dit glad nie dat 'n aanhanger van Nida en Taber se model sal saamstem dat die eintlike betekenis in die verkeerde aspirasie gesoek moet word nie, en nie in die denotasie van die term as sodanig nie. Maar as dit toegegee word, is die *wyse* wat voorgestel word waarop ekwivalente effek bereik moet word nie in hierdie geval toereikend nie, aangesien dieselfde effek bereik sou moes word deur die verandering van vormlike fasette. Aspirasie is 'n klanklike verskynsel en klanklike fasette het in die meeste tekste nie kognitiewe betekenis nie; anders gestel: dit behoort gewoonlik tot die nie-betekenende vormlike fasette van 'n teks. In hierdie gedig kom die betekenis egter juis tot stand vanweë die vormlike fasette van die boodskap en kan dit nie afgeskryf word as 'n blote "formal nicety" nie. En daarmee is die hiërargieë van inhoud-vorm en betekenis-styl as te simplisties uitgewys, aangesien die vormlike en stilistiese fasette in hierdie teks die inhoud en betekenis skep. Dit geld myns insiens nie net vir hierdie spesifieke gedig nie, maar vir tekste waarin die metalinguale en estetiese funksies van taal ontgin en benut word. Kortom, vorm en styl behoort nie tot die verpakking van 'n boodskap of 'n denotatiewe betekenis nie, maar is die kern van die boodskap.

Daarom sal 'n vertaler afwyk van die denotasie van die term en *insidias* — *hinsidias* kon vertaal as

"insidente"	—	"hinsidente", of
"intriges"	—	"hintriges".

Om klanklike ekwivalensie dwarsdeur die gedig te probeer bewerkstellig, is onmoontlik. Tog meen ek dat 'n vertaler in so 'n gedig waar die meerderheid van woorde in kristallisasie — of fokusposisies sterk foniese ooreenkomste vertoon, 'n poging moet aanwend om sodanige klanklike ooreenkomste te behou, of om vertaalekwivalente so te kies dat die gekose woorde in die doeltaalteks binne dieselfde klankveld val. So sou

'n vertaler byvoorbeeld kan vertaal:

insidias (VA) — "hintriges"
horribilis (OA) — "horribale"
Hionios (VA) — "Hionies"

waar die vertaalekwivalente binne dieselfde klankveld val. Indien hy *insidias* — *hinsidias* egter sou vertaal as "aanvalle" — "haanvalle", dan sou hy *horribilis* kon vertaal as "hafgryslike".

Waar ek by die bespreking van die vertaling *insidias* — *hinsidias* probeer aantoon het (en dit in stryd met die *tenax verborum*-variant van die ouere vertaalbenadering) dat vertaling nie 'n meganiese woord-vir-woord oorsettingsproses is nie, meen ek dat die latere beredenering aangetoon het dat die vertaaleenheid waarmee die vertaler werk ook nie net die sin is nie, maar ten minste die hele teks. Om dit in terme van Jakobson (1960) te stel: in die vertaling van poësie gaan dit nie net om die sintagmatiese relasies tussen tekseenhede nie, maar ook om die paradigmatiese relasies op die vertikale as.

Die feit dat die strukture van Latyn en Afrikaans in dié opsig verskil dat Latyn 'n flekterende en Afrikaans 'n sintetiese taal is, kan ook vir die vertaler probleme oplewer. Aangesien die funksie van 'n woord in 'n Latynse sin deur sy uitgang uitgeken kan word, het die taal 'n relatief vrye woordorde. Afrikaans as 'n sintetiese taal, waarin die funksie wat 'n woord in 'n sin vervul nie in die woordvorme gemerk is nie, het daarenteen 'n strenger woordorde as Latyn.

Om dit op die gedig toe te pas: die gejukstaponeerde woorde waarin afwykende en standaarduitspraak met mekaar gekontrasteer word, staan feitlik deurgaans in tipografies belangrike posisies in die versreëls. In die vertaling in Afrikaans lewer dit in hierdie gedig nie eintlik probleme op nie. Tog sou ek in een van die gevalle wat ek as opsioneel ten opsigte van toepassing van swaar aspirasie uitgewys het, naamlik om die lig-geaspireerde *horribilis* swaar te aspireer, verkies om

nuntius ... horribilis (9)

nie te vertaal as

"die verskriklike boodskap"

nie, maar om die ekwivalent vir *horribilis* klanklik met die res van die woorde te laat inskakel en om dit in dieselfde vooropgestelde tipografiese posisie te hou. Eerder as om die versreël te vertaal as:

"toe skielik die verskriklike boodskap gebring word"

sou ek eerder skryf:

"toe skielik die boodskap gebring word, horribaal".

In hierdie geval dra vormlike fasette, naamlik tipografiese posisie en klanklike oorwegings, by tot 'n transformering van die adjektief *horribilis* tot "horribaal".

(2) Kontekstuele oorwegings

Sover dit probleme aangaan wat nie met die taalboodskap of talige fasette van 'n teks as sodanig te make het nie, maar met die reseptors, die kommunikatiewe kontekste en skryfkonvensies, wil ek baie bondig sekere probleme opnoem, sonder om dit uitvoerig te bespreek en oplossings daarvoor aan die hand te doen. Enkele implikasies daarvan sal wel uitgelig word.

(i) Die funksie van aspirasie binne 'n gemeenskap

Die feit dat aspirasie in sowel Latyn as in Afrikaans 'n bekende verskynsel is, beteken nog nie dat die funksie daarvan in die bron- en doeltaalkultuur identies is nie.

Die instelling wat die gedigspreker vertoon oor Arrius se verkeerde aspirasie, is dieselfde as dié van die gekultiveerde Romein. Hoe is dit met aspirasie in Afrikaans gesteld? Alhoewel ek geen literatuur daaroor kon opspoor nie, het ek die indruk — en taalkundiges met wie ek dit bespreek het stem met my saam — dat aspirasie in Afrikaans veral voorkom by sprekers wat hulle deur hul diksie wil afgrens van die res van die Afrikaanse spraakgemeenskap, dit wil sê by die (te) gekultiveerdes. En hoe formeler die situasie, hoe gehaspireerder die Hafrikaans. Of hierdie waarneming juis is of nie, en Afrikaanse fonoloë sal beter daaroor kan oordeel, is die teoretiese punt vir my belangriker. Dieselfde taalverskynsel hoef nie noodwendig dieselfde funksie in verskillende taalgemeenskappe te hê nie. Trouens, teenoorgestelde verskynsels kan

dieselfde funksie hê. Om 'n voorbeeld te noem: Cockney-Engels met sy "dropping of aitches" (dit wil sê waar geaspireerde woorde ontaspireer word) sou min of meer dieselfde sosiale funksie kon hê as Arrius se geforseerde aspirasie.

Gestel dit sou so wees dat aspirasie in taal X en taal Y 'n verskillende funksie het, wat staan die vertaler dan te doen? Dit lyk vir my of 'n vertaler, veral as die twee kulture waarin die oorspronklike en vertaalde tekste funksioneer ver uitmekaar lê, nie daarop kan staatmaak dat die doeltaalleser bewus sal wees van die fynere besonderhede van die brontaaluitspraak nie. Hy sou in die nuwe teks wat hy totstandbring, moet werk met verskynsels wat aan die doeltaalleser bekend is. So sou dit dan kon gebeur dat wat onder skoot gekry word, eerder afwykende uitspraak as spesifiek afwykende aspirasie is. En dit sal natuurlik 'n verskuiwing tussen oorspronklike en vertaling meebring, iets wat onvermydelik is as dieselfde pragmatiese inligting oorgedra moet word.

Dit hou in dat vertaling nie net vertaling van woorde, sinne of selfs van tekste is nie, maar dat dit rekening moet hou met die hele kommunikasiesisteem, waarby die kennis en houdings van die reseptors en vertroudheid met die kommunikatiewe kontekste inbegrepe is.

(ii) Versvorm

Catullus se *Carmen 84* maak deel uit van sy sogenaamde "epigramme" (*Carmina* LXX - CXVI), wat almal in elegiese koeplette geskryf is. Quinn (1969) het aangetoon dat Catullus in die epigramme ouer Romeinse versvorme vanaf die para-literatuur tot die literatuur promoveer.

Voorts moet daarmee rekening gehou word dat die ritmies-metriese struktuur van 'n Latynse gedig berus op 'n kwantitatiewe metrum met 'n daarop gesuperponeerde *ictus* of woordaksent.

Laat ons dan eerstens na die elegiese koeplet kyk. Gestel 'n vernuftige Afrikaanse vertaler sou dit regkry om die gedig in dieselfde vorm (met sy daktiele, spondees, ensovoorts) as die in die brontaalteks te vertaal, dan is sy probleem nog nie opgelos nie. Die rede hiervoor is dat die elegiese koeplet in die Latynse teks in 'n "little poem" gebruik is, terwyl ek 'n sterk vermoede het dat die versvorm in Afrikaans as 'n deftige en formele vers aangevoel sou word. As dit gaan om die bewerkstelliging van ekwivalente effek, sou 'n sogenaamde vrye vers in hierdie

opsig 'n nadere ekwivalent as die identiese reproduksie van die oorspronklike versvorm wees.

Sover dit die ritmies-metriese struktuur aangaan, sal 'n Afrikaanse vertaling volledig op klemaksent aangewese wees.

Ek sou dus voorstel dat die elegiese koeplet vertaal word in vrye vers, waar langer en korter versreëls mekaar steeds afwissel. So kan die tipografies-visuele vorm in 'n mate behou word, maar sonder om in die streng sin van die woord elegiese koeplette te wees. Hierdie keuse, sowel as die aansluiting by 'n ritme wat berus op klemaksent, hou in dat formele fasette van die brontaalteks geherstruktureer word in ooreenstemming met die konvensies van die doeltaalsisteem.

Afrikaanse vertaling

Alhoewel dit vir my in hierdie artikel gaan om die teoretiese problematiek, en nie om 'n vertaling as sodanig nie, verstrek ek tog 'n vertaling, maar sonder om dit die toetssteen te maak waarby die argument staan of val.

'Hekstras' het Arrius altyd gesê, elke keer as hy 'ekstras'
wou sê, en vir 'insidente' 'hinsidente'.
En dan was hy vol vertoue dat hy op manjifieke wyse gespreek het
as hy so wat hy kon gesê het: 'hinsidente'.
So het sy moeder (ek glo dit!) so het sy vry grootoom,
so het sy oupa aan moederskant gepraat, en sy ouma.
Nadat die kêrel Sirïe toe gepos is, kon almal se ore 'n bietjie rus:
hulle het hierdie einste woorde saggies en liggies gehoor,
en daarna het sulke woorde nie meer vir hul lewe gevrees nie,
toe skielik die boodskap gebring word, horribaal
dat die Ioniese See, na Arrius daar aangeland het
nou nie meer 'Ionies' is nie, maar 'Hionies'.

Konklusies

Uit die voorafgaande uiteensetting blyk die volgende:

— 'n Vertaler moet die brontaalteks deeglik analiseer om vas te stel hoe dit gestruktureer is en hoe dit sy effek op die leser bereik.

— Die vertaler moet probeer vasstel watter inligting in die gedig vooropgestel is en in watter mate die inligting in die doeltaalteks

vergestalt kan word.

In sy strewe na 'n ekwivalente vertaling sal die vertaler in hierdie spesifieke teks

— voorkeur moet verleen aan formele verskynsels bo die denotatiewe betekenis van leksikale items;

— nie net oog moet hê vir die sintagmatiese relasies tussen tekseenhede nie, maar ook vir die paradigmatiese relasies, veral in soverre dit tekseenhede aangaan wat klanklik en tipografies vooropgestel is;

— sy keuses tussen moontlike vertaalekwivalente nie in isolasie van mekaar moet uitoefen nie, maar met inagneming van die teksgeheel;

— nie net rekening moet hou met die verhouding tussen bron- en doeltaalteks nie, maar ook met die onderling van mekaar verskillende kommunikatiewe kontekste waarin die oorspronklike en vertaalde gedig moet funksioneer;

— by gebrek aan 'n ekwivalente verskynsel in die doeltaalkultuur 'n nuwe ekwivalensie moet skep, selfs al tree daar verskuiwings tussen die bron- en doeltaalteks en -kommunikasie in.

Sover dit die kriteria aangaan wat binne die raamwerk van verskillende vertaalteorieë by vertaalkeuses toegepas moet word, blyk dit dat:

— 'n vertaling wat getrou aan die oorspronklike wil bly deur sover as moontlik by die woorde van die oorspronkiike te hou, die kol heeltemal mis, juis omdat dit op *woorde* ingestel is, en nie op die pragmatiese effek van tekste binne 'n bepaalde kommunikatiewe konteks nie

— dat die hiërargieë van inhoud-vorm en betekenis-styl nie waterdig is nie en ook nie toereikend vir tekste waarin die betekenis juis deur die vormlike fasette totstandkom nie. Dit hou nie in dat die ideaal van ekwivalente effek laat vaar moet word nie, maar problematiseer wel die *wyse* waarop die bereiking van sodanige ekwivalente effek berus. In die gedig wat bespreek is, sal die lek-

sikale inhoud van woorde geherstruktureer moet word en *nie* die vormlike fasette wat in fokusposisies staan nie, as "dieselfde betekenis" behou moet word.

Dit wil vir my voorkom of vertaalmetodes rekening moet hou met die tekstipe en die kommunikatiewe konteks waarbinne die vertaling moet funksioneer. Hierdie oorwegings relativeer die aansprake van 'n algemeen-geldige normatiewe vertaalmetode.

Bibliografie

ALLEN, W.S. 1978. *Vox latina:* a guide to the pronunciation of classical Latin. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.

BASSNETT-McGUIRE, S. 1983. Translation Studies. London: Methuen. (New Accents).

FORDYCE, C.J. 1965. Catullus. A Commentary. Oxford: Clarendon Press.

JAKOBSON, R. 1960. Linguistics and poetics (*In* Sebeok, T.A. (ed.), Style in language. Cambridge, Mass.: M.I.T. Press.)

NIDA, E.A. 1964. Toward a science of translating with special reference to principles and procedures involved in Bible translating. Leiden: Brill.

NIDA, E.A.; LOUW, J.P.; SNYMAN, A.H.; CRONJE, J. v. W. 1983. Style and discourse. With special reference to the Greek New Testament. Cape Town: Bible Society.

NIDA, E.A. & TABER, C.R. 1982 (1969). The theory and practice of translation. Leiden: Brill.

QUINN, K. 1969. The Catullan revolution. Cambridge: Heffer.

VAN DEN BROECK, R. & LEFEVERE, A. 1984. Uitnodiging tot de vertaalwetenschap. Muiderberg: Coutinho.

WILLIAMSON, G.A. 1969. Poems of Catullus. London: Bell. (Alpha Classics).